

Šimon Ungerman

Raně středověké pohřebiště v Dolních Věstonicích - Na pískách

Díl I - Analýza

Raně středověké pohřebiště v Dolních Věstonicích – Na pískách
Díl I – Analýza

Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 74(I)
Odpovědný redaktor: Balázs Komoróczy
ISSN 1804-1345

Raně středověké pohřebiště v Dolních Věstonicích – Na pískách Díl I – Analýza

Šimon Ungerman

Archeologický ústav AV ČR, Brno
Masarykova univerzita

Brno 2023

Kniha byla vydána s finanční podporou Akademie věd České republiky.
Kniha vznikla s Institucionální podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace
RVO: 68081758 – Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.
Vydání publikace podpořila Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.

Autor: Šimon Ungerman

Recenzenti: PhDr. Gabriel Fusek, CSc., PhDr. Naďa Profantová, CSc.

Pro účely publikace byla využita data z Velké výzkumné infrastruktury Archeologický informační systém České republiky (AIS CR). Dostupné z: <https://www.aiscr.cz/>.

Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.
Masarykova univerzita, Ústav archeologie a muzeologie FF

Brno 2023

© Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.; Masarykova univerzita; autor

ISBN 978-80-7524-068-2 (Archeologický ústav AV ČR, Brno) (print)
ISBN 978-80-7524-069-9 (Archeologický ústav AV ČR, Brno) (online ; pdf)
ISBN 978-80-280-0410-1 (Masarykova univerzita) (print)
ISBN 978-80-280-0411-8 (Masarykova univerzita) (online ; pdf)

DOI 10.47382/arub2023-04-1

ISSN 1804-1345

Obsah

Předmluva	9
1. Úvod	11
2. Přírodní poměry	13
3. Dějiny výzkumu	17
3.1 Plán pohřebiště	23
3.2 Postup a metody terénního výzkumu	23
3.3 Číslování hrobů	27
3.4 Počet hrobů	28
3.4.1 Odhad počtu zničených hrobů	28
3.4.2 Počet hrobů ze systematického výzkumu	30
3.5 Antropologická data	31
3.6 Dokumentace	34
3.7 Vypovídací hodnota dokumentace	38
3.7.1 Délka a šířka hrobových jam	38
3.7.2 Hloubka hrobových jam	41
3.7.3 Prázdné hroby	42
3.8 Doklady pravěkého a protohistorického osídlení a pohřbívání na lokalitě	47
3.9 Žárový hrob z časně slovanského období a „mohyla“	48
3.10 Sídlištní objekty	49
3.11 Novověké hroby	50
4. Tradiční chronologie střední doby hradištní a snahy o její revizi	53
4.1 Revize datování veligradského šperku	54
4.2 Venkovská pohřebiště a jejich chronologie	57
4.3 Předkóttlašský horizont a konec avarských pohřebišť	59
4.4 Přejít od žarového ritu ke kostrovému	63
4.5 Blatnicko-mikulčický vs. starší velkomoravský horizont	65
4.6 „Nepřítomné“ 10. století?	67
4.7 Konec povelkomoravského období a začátek mladší doby hradištní	71
5. Chronologie pohřebišť jako metodický problém	73
5.1 Absolutní datování	73
5.2 Relativní chronologie	74
5.2.1 Typy, typologie a „evolucionismus“	76
5.2.2 Kombinační tabulka a seriace	77
5.2.3 Vertikální stratigrafie	84
5.2.4 Horizontální stratigrafie	85
5.3 Metodika vyhodnocení dolnověstonického pohřebiště	87

6.	Pohřební ritus	89
6.1	Mladohradištní hroby	89
6.2	Orientace	89
6.3	Hroby s více jedinci	95
6.4	Stratigrafické vztahy mezi hroby	100
6.5	Vnitřní dřevěné konstrukce	104
6.6	Poloha těla	108
6.6.1	Poloha natažená naznak	108
6.6.2	Poloha natažená na boku a na bříše	112
6.6.3	Skrčená poloha	115
6.7	Dislokace kostí a stopy primárního dutého prostoru	122
6.8	Hroby koní	124
7.	Artefakty v zásepku	131
7.1	Fragmenty keramiky	131
7.2	Mazanice a kameny	132
7.3	Štípaná industrie	134
8.	Šperky a závěsky	137
8.1	Náušnice a záušnice	137
8.1.1	Poloha	137
8.1.2	Typologie	138
8.1.3	Jednoduché kroužkové náušnice (typ 7-1)	141
8.1.4	Kroužkové náušnice s uzlíky (typy 7-2, 7-3 a 7-4)	143
8.1.5	Kroužkové náušnice s očkem (typy 7-5 a 7-6)	146
8.1.6	Kroužkové náušnice s esovitou kličkou (typ 7-7)	149
8.1.7	Náušnice s meandrovitým ukončením (typy 7-8 a 7-9)	152
8.1.8	Náušnice se spirálovitým ukončením (typ 7-11)	154
8.1.9	Náušnice s jednostranným závěskem svinutým z drátku (typy 7-13/16 a 7-33)	159
8.1.10	Náušnice s oboustranným závěskem svinutým z drátku (typ 7-17)	162
8.1.11	Náušnice s válcovitým plechovým závěskem (typ 7-19)	168
8.1.12	Náušnice s jedním nezdobeným bubínkem (typ 7-21)	171
8.1.13	Náušnice s jedním zdobeným bubínkem (typ 7-23)	173
8.1.14	Náušnice se dvěma protilehlými bubínky (typ 7-24)	174
8.1.15	Náušnice se třemi bubínky (typy 7-27 a 7-28)	178
8.1.16	„Karantánské“ bubínkové náušnice typu Krungl (typ 7-25/26)	180
8.1.17	Náušnice se smyčkami a drátěnými závěsky (typ 7-32)	184
8.1.18	Náušnice s „pseuđořetízky“ (typ Rohrbach)	188
8.1.19	Tzv. Kugelkranz-náušnice	191
8.1.20	Náušnice s jednou větší granulí (typ 8-1)	194
8.1.21	Náušnice s jednostranným hrozníčkem (typ 8-3)	194
8.1.22	Náušnice s oboustranným hrozníčkem a nezdobeným dolním obloukem (typ 8-10)	197
8.1.23	Náušnice s oboustranným hrozníčkem a zdobeným dolním obloukem (typy 8-15, 8-21 a 8-39)	200
8.1.24	Náušnice se čtyřmi bubínky (typy 9-4/5 a 9-6)	202
8.1.25	Náušnice se sedmi košíčky (typ 9-21)	202
8.1.26	Sloupečkové náušnice (typy 10-12 a 10-14)	203
8.1.27	Lunicové náušnice (typy 10-20, 10-21, 10-31 a 10-33)	207
8.1.28	Železné náušnice	208
8.1.29	Olověné náušnice	210
8.1.30	Esovitě záušnice	211
8.2	Skleněné korály	215
8.2.1	Podélně členěné korály	216
8.2.2	Korály olivovité hladké	220
8.2.3	Příčně členěné korály	222
8.2.4	Kotoučkovité korály jednobarevné	226
8.2.5	Kotoučkovité korály vícebarevné	228
8.2.6	Polyedrické korály	229
8.2.7	Mozaikovitý korál	231
8.2.8	Soudkovité korály z foukaného skla	232

8.2.9	Korály ve tvaru melounového jádra	233
8.2.10	Válcovité korály zdobené jinobarevným nataveným vláknem	234
8.2.11	Kuželovité navíjené korály	235
8.2.12	Drobné jednobarevné korálky	236
8.2.13	Dvoukónické korálky z opakního skla	237
8.2.14	Korál ve tvaru plochého kvádru	237
8.2.15	Válcovitý korál	237
8.3	Křišťálový korál	238
8.4	Gombíky	238
8.4.1	Skleněné gombíky	238
8.4.2	Bronzové a stříbrné gombíky	242
8.4.3	Olověné gombíky	243
8.5	Kovové korály a závěsky	245
8.5.1	Stříbrné a bronzové korály	245
8.5.2	Olověné korály	246
8.5.3	Lunicové závěsky	246
8.5.4	Závěsné křížky	250
8.5.5	Kaptorgy	255
8.5.6	Olověné kotoučky	260
8.5.7	Fragmenty šperků použité jako závěsky	260
8.5.8	Pozdně avarská kování	261
8.5.9	Staromaďarské/východoevropské (?) nákončí	265
8.5.10	Ostatní kovové závěsky	266
8.6	Tzv. starožitnosti	267
8.7	Fosilie	269
8.8	Železný nákrčník	271
8.9	Křížová spona	272
8.10	Rozetky	273
8.11	Rolníčky	273
8.12	Prsteny	277
8.12.1	Štitkové prsteny	278
8.12.2	Páskové prsteny	280
8.12.3	Lité a drátěné prsteny	280
9.	Nástroje a předměty každodenní potřeby	283
9.1	Jehelníček	283
9.2	Šídla a jehly	284
9.3	Přesleny	285
9.4	Srpy	286
9.5	Břitvy	287
9.6	Nože	288
9.6.1	Zvláštní tvary nožů	290
9.6.2	Pochvy nožů	291
9.6.3	Kování s výřezem	291
9.7	Kování s puklicí	294
9.8	Brousky, nebo prubiřské kameny?	294
9.9	Řetízky a kroužky	295
9.10	Ocílky	296
9.11	Štípaná industrie	297
10.	Zbraně a součásti bojovnícké výstroje	301
10.1	Kopí	301
10.2	Sekery	305
10.3	Šipky	307
10.4	Ostruhy	313
10.5	Přezky, průvlečky a nákončí	314
10.5.1	Opasky	316
10.5.2	Lýtkové řemeny	317
10.5.3	Řemínky k ostruhám	317
10.5.4	Přezky s nejasnou funkcí	317
10.5.5	Průvlečka s prodlouženým krčkem	318

11. Dřevěné nádoby	319
11.1 Vědra	319
11.2 Ostatní dřevěné nádoby	322
12. Keramika	323
12.1 Poloha	323
12.2 Hrnce	325
12.2.1 Rozměry	326
12.2.2 Obtáčení	326
12.2.3 Okraje	326
12.2.4 Výzdoba	327
12.2.5 Hrnek s uchem	329
12.3 Misky	330
12.4 Lahve	330
12.5 Miniaturní nádoby	332
12.6 Otisky osy kruhu	332
12.7 Značky	332
12.7.1 Identické značky	334
12.8 Tzv. přirozené keramické typy	336
12.9 Grafitová keramika	338
12.10 Tzv. dolnověstonický typ	340
12.11 Keramika blučinského okruhu	343
12.12 Keramika pomoravského okruhu	344
13. Ostatní nekeramické nálezy	345
13.1 Arpádovské mince	345
13.2 Lískové ořechy	346
13.3 Semeno klokoče	346
14. Chronologie dolnověstonického pohřebiště	349
14.1 Vzorce horizontální stratigrafie	349
14.2 Počátek kostrového pohřbívání	352
14.3 Starší velkomoravský horizont	355
14.4 Mladší velkomoravský horizont	356
14.5 Povelkomoravské období	359
14.6 Mladohradištní období	361
14.7 Prostorový vývoj pohřebiště	361
15. Pohřebiště Na pískách v kontextu okolního osídlení	365
16. Závěr	367
Literatura a prameny	371
List of tables, graphs and figures	423
Summary	433

Předmluva

Rozsáhlé raně středověké pohřebiště v Dolních Věstonicích – Na pískách bylo sice prozkoumáno již ve 40. a 50. letech 20. století, ale zůstávalo dlouho nezpracované, což bylo právem označováno za jeden z velkých dluhů moravské archeologie (Staňa 1995, 42). Předkládaná publikace se snaží tento nedostatek napravit. Její první díl je založen na dizertační práci, kterou jsem pod vedením profesora Z. Měřinského psal na Ústavu archeologie a muzeologie FF MU v letech 2001–2007 (Ungerma 2007a). Práce byla významně podpořena výzkumným záměrem ÚAM FF MU s názvem „Interdisciplinární centrum výzkumů sociálních struktur pravěku až vrcholného středověku. Archeologický terénní a teoretický výzkum, využití přírodních věd, metodologie a informatika, ochrana kulturního dědictví“ (reg. č. MSM 0021622427).

Zabývat se lokalitou Na pískách mi před započítím mého doktorského studia navrhl J. Macháček, podnikl diskuzi s A. Pleterským z Archeologického ústavu v Ljubljani. Ten totiž nadhodil otázku, jak se v současnosti jeví „karantánské“ či „köttlašské“ vlivy, které se – podle názoru J. Poulika – měly v dolnověstonickém materiálu projevit. Bez většího rozmyšlení jsem souhlasil, aniž bych měl být jen přibližnou představou o tom, o jak rozsáhlou a časově náročnou práci půjde.

Dizertační práci jsem obhájil v roce 2008. V této době a v následujících letech probíhala na ÚAM FF MU kresbná dokumentace rozsáhlého souboru nálezů z pohřebiště a skenování kreseb hrobů. V roce 2012 pracovníci archivu Archeologického ústavu AV ČR v Brně, v. v. i., dokončili skenování negativů fotografií hrobů a předmětů z lokality, které mi byly následně poskytnuty. Až v letech 2014–2016 jsem se mohl dlouhodoběji věnovat prepisování rozsáhlé textové dokumentace do podoby katalogu hrobů a předmětů, který je součástí druhého dílu předkládané publikace. I poté jsem se k práci na monografii dostal spíše v různé dlouhých přestávkách mezi jinými grantovými projekty. Jak se prodlužovala doba od obhájení dizertace, vyvstávala čím dál větší nutnost zohlednit v textu novější odbornou literaturu. Nakonec celá řada kapitol doznala podstatného rozšíření nebo byla kompletně přepracována. Jiné pasáže jsem rozpracoval do podoby samostatně publikovaných studií (např. Ungerma 2009a; 2016a), na jejichž výsledky v textu již jen poměrně zběžně odkazuji.

Na tomto místě bych chtěl vřele poděkovat všem, kteří mi jakýmkoliv způsobem pomohli při psaní dizertační

práce i při vytváření finální publikace. V prvé řadě děkuji doc. PhDr. P. Kouřilovi, CSc., za poskytnutí materiálu z dolnověstonického pohřebiště ke zpracování a vedoucímu mé dizertační práci, prof. PhDr. Z. Měřinskému, CSc., za cenné rady a připomínky. Celá řada badatelů z více institucí mi ochotně pomáhala při zpřístupnění nebo zapůjčení dokumentace a nálezů – byli to PhDr. L. Poláček, CSc., J. Škojec, Mgr. M. Mazuch, Ph.D., H. Klanicová, V. Řihánková, DiS., a Ing. L. Zahradníková z Archeologického ústavu AV ČR Brno, v. v. i.; doc. PhDr. L. Galuška, CSc., a PhDr. A. Humpolová z Moravského muzea v Brně; Mgr. M. Koudela a Mgr. F. Trampota, Ph.D., z Regionálního muzea v Mikulově; PhDr. J. Militký a Mgr. J. Košta, Ph.D., z Národního muzea v Praze. Jsem velmi vděčný kresličkám z ÚAM FF MU – D. Švalbachové, L. Švestkové a A. Radvanové – za jejich práci a trpělivost, neboť to se mnou neměly vždy jednoduché. Za fotografování dolnověstonických nálezů jsem zavázán J. Špačkovi a P. Čučkovi (FF MU), další fotografie pořídil J. Foltýn při práci pro ARÚB. Svoje poděkování musím vyslovit i dalším kolegům z ÚAM FF MU: prof. Mgr. J. Macháčkovi, Ph.D., a Mgr. P. Dreslerovi, Ph.D., za pomoc při práci s databází a digitálními plány, Mgr. M. Hložkovi, Ph.D., za provedení rentgenových snímků železných předmětů, Mgr. L. Kaňákové Hladíkové, Ph.D., za zpracování štípané industrie; za určení pravěkých a protohistorických nálezů pak doc. PhDr. E. Kazdové, CSc., Mgr. T. Berkovcovi, Mgr. M. Kučovi, Mgr. Z. Schenkovi, Mgr. P. Golánové, Ph.D., a Mgr. D. Vachútové, Ph.D. Velmi přínosná pro mě byla spolupráce s PhDr. D. Staššikovou-Štukovskou, která byla ochotna podílet se na zpracování skleněných korálů z Dolních Věstonic. Antropoložkám RNDr. M. Fojtové (roz. Hrnčířové), Ph.D., a RNDr. I. Jarošové, Ph.D., patří moje poděkování za provedení antropologického rozboru kosterního materiálu. Děkuji prof. A. Pleterskému, Ph.D., za poskytnutí aplikace pro vytvoření databázi a za všestrannou pomoc během mých studijních pobytů na Archeologickém ústavu Slovinské akademie věd a umění v Ljubljani, které se uskutečnily v rámci programu Kontakt, financovaného Asociací inovačního podnikání ČR. Za odborné konzultace k některým přírodovědným otázkám děkuji RNDr. E. Drozdové, Ph.D., RNDr. P. Havlíčkovi, CSc., doc. Ing. Š. Hladilové, CSc., RNDr. M. Horsákovi, Ph.D., a Ing. L. Úradníčkovi, CSc. Za pečlivé pročtení rukopisu a kritické připomínky k němu děkuji oběma recenzentům, PhDr. N. Profantové, CSc.,

a PhDr. G. Fusekovi, CSc., stejně jako „neoficiální recenzentce“ PhDr. K. Tomkové, Ph.D. Na přípravě publikace do tisku se podílel celý kolektiv pracovníků a pracovníků ARÚB i externistů. Práce vedly a neúnavně poháněly kupředu redaktorky Mgr. M. Kamenská a Mgr. M. Kudlíková, obrovský objem práce na obrazových přílohách a sazbě odvedla Ing. Z. Pavková. Na zpracování bibliografie a archivních pramenů se podíleli Mgr. J. Knobloch, Bc. A. Průša, Mgr. T. Pavloň a Bc. H. Břínková, přípravu archivních fotografií do tisku měla na starosti Mgr. L. Ščasníková, překlady do angličtiny Mgr. K. Matulová, jazykové korektury Mgr. K. Štěpančíková a P. M. Simpson, při vytváření mapek mi pomohl Mgr. M. Hlavica, Ph.D. Vám všem patří můj vřelý dík!

Nakonec bych chtěl z celého srdce poděkovat mé ženě Radce a mým rodičům, bez jejichž dlouholeté podpory a pochopení by tato práce nikdy nevznikla. Publikaci

připisuji památce pana profesora Zdeňka Měřínského, který mě vždy povzbuzoval a všestranně podporoval, ale vydání práce tiskem se bohužel již nedočkal.

Seznam zkratek:

ARÚB	Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.
hr.	hrob
inv. č.	inventární číslo
MZM	Moravské zemské muzeum (Brno)
neg.	negativ
NM	Národní muzeum (Praha)
pos.	pozitiv
RMM	Regionální muzeum v Mikulově
ŠI	štípaná industrie
ÚAM FF MU	Ústav archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity

1. Úvod

Předkládaná publikace má tři hlavní cíle. Prvním z nich je přinést co nejúplnější popis nálezových okolností, zjištěných při výzkumu pohřebiště Na pískách – tak, aby se minimalizovalo zkreslení nebo únik informací oproti dochované dokumentaci. Katalog hrobů a nálezů (díl II) však nepřináší pouhý mechanický přepis textové dokumentace – spíše jde o její „kritickou edici“, kdy jsem se snažil konfrontovat dochované popisy hrobů a předmětů s kresebnou a fotografickou dokumentací. Zaznamenával a analyzoval jsem zjištěné protichůdné údaje, ale ne všechny takové rozpory bylo možné plně objasnit. Následně jsem se pokusil kriticky zhodnotit dokumentaci jednotlivých sezón a nastínit hranice vypovídací hodnoty vybraných druhů dat (kap. 3.6, 3.7). Také v pasážích o přírodních poměrech na lokalitě a o průběhu terénního výzkumu se dalo vycházet hlavně, resp. výhradně z existující dokumentace. Naproti tomu v popisu dochovaných předmětů jsem se snažil postihnout všechny relevantní znaky vyplývající z jejich studia z autopsie. V případě předmětů, které jsou dnes neznámé (a bohužel je jich poměrně hodně), nezbylo než se spokojit s popisy, kresbami a fotografiemi v dokumentaci.

Druhým cílem práce je analýza pohřebního ritu, a především hmotné kultury pohřebiště Na pískách. V případě pohřebního ritu jsou jeho jednotlivé aspekty v různé míře ovlivněny přírodními podmínkami na lokalitě (mj. špatná zachovalost antropologického materiálu; kap. 3.5) a někdy navíc metodikou výzkumu (např. nízký stupeň dochování, resp. rozpoznání dřevěných konstrukcí v hrobech, kap. 6.5). Z těchto důvodů nepatří pohřební ritus v mé práci k prioritně sledované problematice. Podstatně větší pozornost věnuji součástí hrobové výbavy, kdy u každého typu předmětu uvádím počet kusů, stav jejich dochování (mnohé jsou dnes neznámé), polohu v hrobech, tvarovou charakteristiku, typologické zařazení, kombinace s jinými typy předmětů, prostorové rozložení příslušných hrobů na lokalitě a z toho vyplývající poznatky pro horizontální stratigrafii a chronologii. Pohřebiště v Dolních Věstonicích je unikátní tím, že se zde objevuje hned několik typů náušnic, které se jinde na Moravě vyskytují jen zcela minimálně nebo vůbec, v jejich poznání má tak lokalita nezastupitelnou roli (např. tzv. karantánské bubínkové náušnice, kap. 8.1.16). Ve stejném kontextu můžeme zmínit i specifickou keramiku s profilovaným podhrdlím (tzv. dolnověstonický typ), která záhy po objevení vyvolala zaslouženou pozornost badatelů, ale jejíž nálezový

fond v rámci Moravy se od té doby nijak zvlášť nerozhojn timer (kap. 12.10).

Jak čtenář záhy zjistí, v knize se hodně zaměřuji na chronologii; další problémové okruhy spojené se studiem hmotné kultury jsou více či méně upozaděny (např. materiálové složení, technologie, provenience aj.). Dolnověstonické pohřebiště se ke studiu chronologie hodí lépe než jiné lokality, už jen z toho důvodu, že je velmi rozsáhlé, používalo se relativně dlouhou dobu a také obsahuje velké množství typů – především podunajského – šperku, skleněných korálků atd. Nabízí tak příležitost zlepšit nepříliš uspokojivý stav poznání venkovských pohřebišť.

Mým záměrem však nebyla pouhá rutinní analýza jedné lokality. Tam, kde to bylo možné, jsem se snažil – a to je třetím hlavním cílem publikace – začlenit zjištěné poznatky do širšího kontextu. Ani u tak „přízemních“ otázek, jako je chronologie jednotlivých typů předmětů, se nemůžeme spokojit s datací vypracovanou na základě jediného pohřebiště, ale je nutné zohlednit i data z dalších lokalit na Moravě a pokud možno také v okolních regionech. Ze stejného důvodu jsem oproti dizertační práci podstatně rozšířil kap. 4, v níž shrnuji dosavadní diskuzi k celé řadě problémů spojených s chronologií raného středověku ve střední Evropě. Za důležité jsem považoval shrnout i metodické otázky se vztahem k chronologii (kap. 5). Naše archeologická literatura sice překypuje množstvím relativních i absolutních datací, ale zdaleka ne všechny jsou přesvědčivě zdůvodněny. Stejně tak u nás chybí publikace, v níž by byly podrobněji představeny metody pro vytváření chronologie nebo byl diskutován jejich přínos i případná slabá místa.

Nakonec ještě několik poznámek k obrazovým přílohám v obou dílech publikace. Analytická část práce (díl I) obsahuje vedle obrázků („obr.“) v podobě kreseb a fotografií ještě samostatně číslované grafy a textově-numericke tabulky („tab.“), které jsou označovány římskými číslicemi. Katalog (díl II) zahrnuje kromě popisu hrobů a předmětů ještě fotografie hrobů (jsou označovány jako „foto“) a kresebné tabulky (v odkazech také jako „tab.“) nálezů, které jsou – pro odlišení od textově-numericke tabulek v I. dílu – číslované arabskými číslicemi. Všechny fotografie s identifikátorem AMČR (ve tvaru např. M-FT-100002900) jsou momentálně v procesu digitalizace a budou postupně importovány do Digitálního archivu AMČR, kde budou veřejně dostupné. Další fotografie se dochovaly jen v podobě černobílých xerokopí

v dokumentaci (podrobnosti o označování fotografií viz v úvodu k II. dílu). Celkem je v současnosti k dispozici přes 490 fotografií, které zachycují vždy jeden hrob nebo několik málo u sebe ležících hrobů. Na dalších snímcích jsou pak zachyceny větší skryté plochy, pracovníci odkrývající hroby, návštěvníci na lokalitě atd., přičemž mnohé nelze přesně lokalizovat a datovat. Vzhledem

k uvedenému množství fotografií jich bylo možné v publikaci přetisknout jen menší část. Z kapacitních důvodů nemohly být do publikace systematicky zařazeny ani kresby hrobů, lépe řečeno jejich oskenované xerokopie, neboť žádná se nezachovala v originále. I tyto kresby by po digitalizaci měly být dostupné v Digitálním archivu AMČR.

Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 74(I)
ISSN 1804-1345

Raně středověké pohřebiště v Dolních Věstonicích – Na pískách Díl I – Analýza

Šimon Ungerman

Autor: Šimon Ungerman
Odpovědný redaktor: Balázs Komoróczy
Redakce: Markéta Kamenská, Martina Kudlíková
Technická redakce: Hedvika Břínková, Markéta Kamenská, Jakub Knobloch, Alexandr Průša
Jazykové korektury: Kateřina Štěpančíková, Paul Michael Simpson
Překlad: Klára Matulová
Obálka: Zdeňka Pavková
Sazba: Zdeňka Pavková
Tisk: Azu design s. r. o., Bayerova 806/40, 602 00 Brno
První vydání

Vydavatelé: Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.,
Čechyňská 363/19, 602 00 Brno, www.arub.cz
Masarykova univerzita,
Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno, www.muni.cz

Brno 2023

ISBN 978-80-7524-068-2 (Archeologický ústav AV ČR, Brno) (print)
ISBN 978-80-7524-069-9 (Archeologický ústav AV ČR, Brno) (online ; pdf)
ISBN 978-80-280-0410-1 (Masarykova univerzita) (print)
ISBN 978-80-280-0411-8 (Masarykova univerzita) (online ; pdf)

DOI 10.47382/arub2023-04-1

ISBN 978-80-7524-068-2

Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 74(I)
2023

Šimon Ungerman

**Raně středověké pohřebiště
v Dolních Věstonicích - Na pískách**

Díl II - Katalog

Raně středověké pohřebiště v Dolních Věstonicích – Na pískách
Díl II – Katalog

Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 74(II)
Odpovědný redaktor: Balázs Komoróczy
ISSN 1804-1345

Raně středověké pohřebiště v Dolních Věstonicích – Na pískách Díl II – Katalog

Šimon Ungerman

Archeologický ústav AV ČR, Brno
Masarykova univerzita

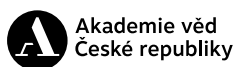
Brno 2023

Kniha byla vydána s finanční podporou Akademie věd České republiky.

Kniha vznikla s Institucionální podporou na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace RVO:

68081758 – Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.

Vydání publikace podpořila Filozofická fakulta Masarykovy univerzity.

Autor: Šimon Ungerman

Recenzenti: PhDr. Gabriel Fusek, CSc., PhDr. Naďa Profantová, CSc.

Pro účely publikace byla využita data z Velké výzkumné infrastruktury Archeologický informační systém České republiky (AIS CR). Dostupné z: <https://www.aiscr.cz/>.

Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.

Masarykova univerzita, Ústav archeologie a muzeologie FF

Brno 2023

© Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.; Masarykova univerzita; autor

ISBN 978-80-7524-070-5 (Archeologický ústav AV ČR, Brno) (print)

ISBN 978-80-7524-071-2 (Archeologický ústav AV ČR, Brno) (online ; pdf)

ISBN 978-80-280-0412-5 (Masarykova univerzita) (print)

ISBN 978-80-280-0413-2 (Masarykova univerzita) (online ; pdf)

DOI 10.47382/arub2023-04-2

ISSN 1804-1345

Obsah

Úvod	7
Sezóna 1946	11
Sezóna 1947	47
Sezóna 1948	59
Sezóna 1949	85
Sezóna 1950	119
Sezóna 1951	127
Sezóna 1952	129
Sezóna 1954	139
Sezóna 1955	185
Sezóna 1956	247
Sezóna 1957	279
Sezóna 1958	287
Sezóna 1959	291
Nálezy zachráněné před započítím systematického výzkumu (do roku 1945)	293
Nálezy z neidentifikovaných hrobů	297
Literatura a prameny	299
Summary	301
List of photos, tables and plans	304
Obrazová příloha	306

Úvod

Při tvorbě katalogu dolnověstonického pohřebiště jsem byl veden snahou zahrnout do něj pokud možno co nejvíce údajů z dokumentace, aby se ztráta informací omezila na minimum. Nepředkládám však pouhý mechanický přepis dokumentace, snažil jsem se dát zápisům jednotnou strukturu, aby bylo snazší se v nich orientovat. Jednotlivé typy údajů mají pokud možno standardizovanou podobu, což z valné části vychází z počítačové databáze.

Pasáže v uvozovkách jsou citace z písemné dokumentace – v některých případech mi připadalo vhodnější reprodukovat doslova krátký popis hrobu v dokumentaci, než jej přepisovat do dnešní terminologie, neboť by mohlo dojít ke zkreslení. Uvozovkami jsou označeny také převzaté popisy předmětů, které v současnosti nelze dohledat, takže jejich popis nebylo možné pořídit z autopsie. Do přepsaných citací z dokumentace vkládám v případě nutnosti svoje stručné upřesňující poznámky, umístěné pro odlišení vždy do hranatých závorek. V katalogu jsou zaznamenány údaje v následujícím pořadí.

„Tradiční“ číslo hrobu – skládá se z čísla hrobu v rámci dané sezóny nebo etapy výzkumu a z dvojčísla (za lomítkem) označujícího výzkumnou sezónu. Poté následuje (v závorce) unikátní **ID**, přiřazené každému z hrobů v počítačové databázi. Hned v záhlaví také upozorňuji na hroby, které jsou mladohradištního nebo novověkého stáří, popř. že jde o tzv. prázdný hrob (viz díl I, kap. 3.7.3).

Pokud se v hrobě vyskytl nález či nálezy, k nimž existuje kresba a/nebo fotografie, obsahuje záhlaví i **odkaz na kresebnou tabulku**, a to ve stylu „tab. 1“. Číslování předmětů na tabulce pak koresponduje s jejich čísly v popisu hrobu.

Lokalizace hrobu, tzn. čtverec na celkovém plánu pohřebiště (viz plán 2).

Hrobová jáma byla obdélníkového tvaru, pokud není uvedeno jinak; lépe řečeno: na kresbách hrobů byly jámy zakreslovány systematicky jako obdélníkové, ale mnoho fotografií svědčí o tom, že ve skutečnosti prozkoumané jámy vykazovaly větší variabilitu tvarů. U některých hrobů se také vynořují pochybnosti, do jaké míry exkavovaný tvar jámy odráží její podobu v době pohřbu.

Rozměry jámy byly převzaty z písemné dokumentace, pokud není uvedeno jinak. V poznámkách pod čarou zmiňuji případné rozpory mezi původním popisem, kresbou hrobu nebo jeho fotografií. Všechny fotografie s identifikátorem AMČR (ve tvaru např. M-FT-10000500) jsou momentálně v procesu digitalizace a budou postupně importovány do Digitálního archivu AMČR, kde budou veřejně dostupné. K AMČR ID přidávám číslo negativu (u uvedené fotografie je to „neg. č. 5“), pod nímž je fotografie uváděna v dokumentaci dolnověstonického pohřebiště. Oskenované fotografie, u nichž takové ID nebylo možné vygenerovat (mj. z toho důvodu, že pod daným číslem negativu v Archivu ARÚB figuruje již fotografie z jiné lokality, neboť do roku 1954 zde neexistovala centrální evidence negativů), jsou uvozeny zkratkou OAA, po níž opět následuje číslo negativu zapsané v dokumentaci. U několika negativů se číslo nedochovalo (v katalogu jako „neg. bez čísla“). U asi 140 fotografií již negativ neexistuje (nebo ho v současnosti nelze dohledat) a dochovaly se jen prostřednictvím xerokopie v dokumentaci, zvláště v sezónách 1948, 1949, 1954 a 1958; na takové fotografie upozorňuji poznámkou „v xerokopii“. Pokud už není známo ani číslo negativu, uvádím zkráceně „foto bez č. neg.“ (i takové fotografie se dochovaly výhradně v xerokopii). Fotografie přetištěné v obrazové příloze katalogu jsou v popiskách označovány jako „foto“, v textu katalogu na ně odkazují formou (např.) „foto 1; M-FT-10000500, neg. č. 5“. Fotografie vybraných hrobů lze nalézt také v dílu I, kde jsou zařazeny mezi ostatní obrázky (proto na ně odkazují jako na „obr.“).

Hloubka hrobu je v sezónách 1946–1952 a v první fázi sezóny 1954 uváděna jako jeden údaj, zřejmě jako celková hloubka od tehdejší úrovně povrchu (aniž by to však bylo v dokumentaci výslovně uvedeno). Když v průběhu sezóny 1954 převzal vedení výzkumu R. Tichý, začal vyjadřovat hloubku hrobů pomocí dvou údajů, a to hloubky skryté plochy (od tehdejšího povrchu terénu) a „relativní“ hloubky hrobové jámy, měřené od úrovně skryté plochy po dno hrobové jámy. Používal k tomu ustálené formulace typu „hrob byl patrný v hl. 40 cm od povrchu. (...) V hl. 80 cm byla uložena kostra“ (hr. 159/54), což zapisuji zkráceně

jako „hl. 40 + 80 cm“. Takto je hloubka uváděna vždy v úvodní pasáži popisu každého hrobu. V závěrečné části zápisu, kdy jsou sumarizovány celkové rozměry hrobu (délka a šířka), je však většinou uváděna pouze druhá z obou hloubek (srov. hr. 203/54, 205/54). To se ale u některých hrobů (např. hr. 161/54, 163/54 aj.) výrazně rozchází s příslušným údajem v úvodu popisu. Tyto rozdíly nejsou v dokumentaci nikde objasněny (více v kap. 3.7.2). Někde jsou hloubkové údaje dokonce celkem čtyři (např. hr. 166/54, 168/54). Každopádně když jsou v dokumentaci zmíněny více než dva obvyklé hloubkové údaje, přepisují je z dokumentace doslova, aby nedošlo ke zkreslení či úniku informací. V sezóně 1955 a následujících se R. Tichý opět vrátil (až na nepočtené výjimky) k zapisování hloubky jen pomocí dvou údajů (tzn. úroveň skryté plochy a „relativní“ hloubka), takže se zde již těžko interpretovatelné hloubkové údaje nevyskytují.

Úprava hrobové jámy (např. dřevěná rakev, kamenné obložení).

Orientaci je myšlena přibližná orientace hrobové jámy vzhledem ke světovým stranám, kdy prioritní byla orientace hrobu na digitálním plánu (který však není všude stejně přesný, viz zvl. kap. 3.1) a nikoliv rámcové údaje o orientaci, které jsou obsaženy v písemné dokumentaci. Orientace je uváděna ve formátu např. „Z-V“, což znamená, že lebka směřovala k západu a nohy k východu.

Zachovalost kostry uvádím většinou jen rámcově, ačkoliv v písemné dokumentaci některých sezón se někdy podrobně vypočítávají dochované kosti i ty, které naopak chybějí. Rozlišuji kategorie: „dobře zachovaná“ kostra (vč. prstních článků a žeber); „relativně dobře zachovaná“ (když např. u některých končetin jsou dochovány i drobné kosti, zatímco jiné části kostry zetlely); „špatně zachovaná“ (jen lebka a dlouhé kosti nebo jejich zbytky); „takřka kompletně strávená“ (většinou zůstaly jen části lebky a zuby); „zcela/beze zbytku strávená“, kdy po kostře nezbyly žádné stopy, takže nelze ani jednoznačně potvrdit, že byl v hrobě vůbec někdo pohřben; o interpretaci nálezové situace coby hrobu svědčí hlavně přítomnost milodarů na dně hrobové jámy. V některých případech zachovalost dále upřesňuji (např. pokud se kosti jedné paže dochovaly a druhé nikoliv), zvláště u těch kostí, které mají význam pro zjištění původní polohy paží nebo nohou.

Pohlaví a věk – jelikož u jedinců z mnoha hrobů existují rozpory mezi antropologickým určením (Jarošová et al. 2012) a archeologickou dokumentací, do katalogu jsem zařadil jen ta určení věku a pohlaví, která neprotiřečí archeologické dokumentaci (více v kap. 3.5), popř. rozpory komentuji v poznámkách.

Poloha kostry, její porušení (jiným hrobem) nebo dislokace jednotlivých kostí (v primárním dutém prostoru).

Stručný výčet nálezů a jejich poloha vzhledem ke kostře, kdy pojmy „vpravo“, „vlevo“ apod. jsou používány z hlediska pohřbeného jedince a nikoliv vnějšího pozorovatele. Pokud byla kostra takřka nebo zcela strávená, poloha nálezů je uváděna často jen přibližně ve stylu „v oblasti trupu“ apod. Přesnější lokalizaci nálezů v dokumentaci (např. „vně pravého femuru“), když se tato kost nezachovala, je nutné u takových hrobů brát s rezervou. Popř. jen konstatuji, že hrob byl bez nálezů.

U nálezů z hrobů odkrytých v sezónách 1946–1949 je uvedeno **inventární číslo**, které je společné pro všechny předměty z daného hrobu. U pozdějších výzkumů již inventární čísla přidělována nebyla.

Stratigrafické vztahy mezi hroby. Při terénním výzkumu nebyly superpozice atd. systematicky sledovány, v některých případech jsou k dispozici jen indicie, kdy např. vzájemný překryv či porušení hrobů zachycené na plánu není podpořeno zmínkou v písemné dokumentaci.

Popis nálezů, přičemž zachovávám pořadí předmětů uvedené v písemné dokumentaci. Číslování předmětů je odvozeno z databáze, v níž má každý předmět unikátní číslo, které se skládá z ID hrobu, podtržítka a pořadového čísla v rámci hrobu, např. „0002_2“. Při číslování nálezů používám pro přehlednost jen pořadová čísla za podtržítkem. U výzkumů R. Tichého toto číslování začíná č. 2, neboť č. 1 bylo vždy vyhrazeno pro kostru. Pokud v dokumentaci figuruje pod jedním pořadovým číslem více předmětů, v databázi byly odlišeny aditivním přidáním další číslice, např. č. 2 bylo rozlišeno na „20“, „21“ atd. Řazení čísel je pak „textové“, kdy např. č. 5 následuje až po čísle 21 (neboť to bylo v původním číslování č. 2, zahrnující dva předměty). Důvodem bylo, aby v databázi zůstalo zachováno stejné řazení nálezů jako v dokumentaci. Po důkladném zvážení jsem se rozhodl toto číslování nálezů zachovat i v katalogu,¹ neboť kompletní přečíslování by bylo časově velmi náročné a nejspíše by se neobešlo bez chyb.

Určení materiálů, z nichž jsou předměty zhotoveny, je čistě empirické, tzn. nebylo ověřeno exaktními metodami, takže např. u některých předmětů popsanych jako „bronzové“ je možné, že ve skutečnosti jde o čistou měď, apod.

U náušnic se mlčky předpokládá, že jsou zhotoveny z hladkého drátu kruhového průřezu, pokud není uvedeno jinak. Za popisem náušnice následuje v závorce určení typu, např. „typ 7-1“ (více v kap. 8.1.2). Z jejich rozměrů je udávána výška coby vzdálenost mezi vrcholem horního oblouku a dolním koncem závěsku, dále šířka coby horizontální vzdálenost mezi oběma konci dolního oblouku. U korálů je délkou myšlen rozměr souběžný s myšlenou osou procházející navlékacím otvorem korálu, (max.) průměrem je pak rozměr kolmý na předchozí (kap. 8.2.1).

1 Podobný systém použil Z. Klanica (2006, díl II) v katalogu pohřebišť Nechvalín a Prušánky: ani zde předměty nemají pořadová čísla od jedničky, ale používána jsou jejich inventární čísla.

Popis dochované kamenné štípané industrie provedla L. Kaňáková Hladíková; naopak zběžné popisy dnes nezvěstné ŠI, které jsou v uvozovkách, byly převzaty z dokumentace.

U keramických nádob většinou upouštím od uvádění barvy povrchu, neboť je vždy poněkud subjektivní; zmiňuji jen neobvyklé barevné odstíny, zvláště pokud jsou specifické pro úzeji vyčleněné skupiny nádob. Výzdobu nádob popisují jen rámcově, s odkazem na kód J. Macháčka (2001), např. „kombinace hřebenových vlnic a hřebenových pásů (Mach. C6)“, přičemž konkrétní podobu a umístění jednotlivých výzdobných prvků lze snadno vyčíst z kresby. Obtáčení uvádím ve stylu „nádobu obtáčena od výdutě výše“, tzn. včetně výdutě a všech částí nad ní.

Uložení předmětů: keramické fragmenty a nekeramické nálezy z hrobů zkoumaných v letech 1946–1950 jsou uloženy v depozitáři MZM v Rebešovicích. Takřka všechny keramické nádoby jsou uloženy v depozitáři ARÚB na výzkumné základně v Mikulčicích, stejně jako nekeramické předměty ze sezón 1952–1959. Odchyly od tohoto pravidla jsou výslovně uvedeny, aby bylo možné nálezy dohledat; dále je zmiňováno vystavení některých artefaktů ve stálé expozici MZM (tzn. v Ditrichštejnském paláci v Brně).

Pokud daný předmět nebyl v době zpracování k dispozici a jeho současné uložení mi není známo (a tudíž nemohl být ani popsán a nakreslen), je na konci popisu označen jako „nezvěstný“. Jelikož takových předmětů je značné množství, nebyla tato skutečnost nijak graficky znázorňována v obrazové příloze. Proto je při práci s hrobovými celky nutné vycházet primárně z popisu hrobů a předmětů, neboť kresebně nejsou zachyceny všechny nalezené předměty.

V obrazové příloze jsou šperky a závěsky vyobrazeny v měřítku 1:1, železné předměty (nástroje, militaria, součásti oděvu, kování věder atd.) a keramické nádoby v měřítku 1:2; kamenná štípaná industrie, přesleny a rolničky pak v měřítku 2:3. Pokud se u některého

z nezvěstných předmětů dochovala archivní fotografie, byla tato zahrnuta do obrazové přílohy (v odpovídajícím měřítku). Všechny předměty nakreslily pracovnice Ústavu archeologie a muzeologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity: kresby keramických nádob zhotovily L. Švestková a D. Švalbachová, nekeramické předměty nakreslila A. Radvanová. Autorkou kreseb štípané industrie je L. Kaňáková Hladíková (srov. Kaňáková Hladíková 2013, Katalog nálezů, 144–150).

Používané zkratky:

AMČR	Archeologická mapa České republiky
ARÚB	Archeologický ústav AV ČR Brno, v. v. i.
celk.	celkový/celkem
čtv.	čtverec
dk.	délka
hl.	hloubka
hr.	hrob
inv. č.	inventární číslo
KL	(rohovec typu) Krumlovský les
max.	maximální
MZM	Moravské zemské muzeum (Brno)
neg.	negativ
neuv.	neuvedeno
NM	Národní muzeum (Praha)
OAA	osobní archiv autora
pos.	pozitiv
pr.	průměr
přír. č.	přírůstkové číslo
RMM	Regionální muzeum v Mikulově
RTG	rentgenový snímek
sekt.	sektor
SGS	silicit glacigenních sedimentů
š.	šířka
ŠI	štípaná industrie
tl.	tloušťka
v.	výška
Z. ev.	základní evidence
zach.	zachovaný

Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 74(II)
ISSN 1804-1345

Raně středověké pohřebiště v Dolních Věstonicích – Na pískách Díl II – Katalog

Šimon Ungerman

Autor: Šimon Ungerman

Odpovědný redaktor: Balázs Komoróczy

Redakce: Markéta Kamenská, Martina Kudlíková

Technická redakce: Hedvika Břínková, Markéta Kamenská, Jakub Knobloch, Alexandr Průša

Jazykové korektury: Markéta Kamenská, Paul Michael Simpson

Překlad: Klára Matulová

Obálka: Zdeňka Pavková

Sazba: Zdeňka Pavková

Tisk: Azu design s. r. o., Bayerova 806/40, 602 00 Brno

První vydání

Vydavatelé: Archeologický ústav AV ČR, Brno, v. v. i.,

Čechyňská 363/19, 602 00 Brno, www.arub.cz

Masarykova univerzita,

Žerotínovo nám. 617/9, 601 77 Brno, www.muni.cz

Brno 2023

ISBN 978-80-7524-070-5 (Archeologický ústav AV ČR, Brno) (print)

ISBN 978-80-7524-071-2 (Archeologický ústav AV ČR, Brno) (online ; pdf)

ISBN 978-80-280-0412-5 (Masarykova univerzita) (print)

ISBN 978-80-280-0413-2 (Masarykova univerzita) (online ; pdf)

DOI 10.47382/arub2023-04-2

ISBN 978-80-7524-070-5

Spisy Archeologického ústavu AV ČR Brno 74(II)
2023